

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті визначено загальні закономірності формування державної інноваційної політики на сучасному етапі. Визначено сутність науково-технологічних пріоритетів та запропоновано сучасну методику їх вибору.

The article outlines the general laws of formation of innovation policy at the present stage. The essence of scientific and technological priorities and suggested modern methods of their choice.

Ключові слова: державна інноваційна політика, модель інноваційно-го розвитку, науково-технологічні пріоритети.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку світової економіки інновації стають найважливішим чинником суспільного відтворення, який визначає рівень конкурентоспроможності національних господарств і забезпечує стійке економічне зростання країни. В умовах формування інноваційної моделі розвитку стрімко збільшується значущість державної інноваційної політики, яка стає основою системи регулювання економіки, спрямованої на створення умов стабільного соціально-економічного розвитку. Реалізація інноваційної моделі розвитку визначає необхідність постійного удосконалення державної інноваційної політики (ДІП) як складової частини державного регулювання економіки, насамперед, удосконалення методики визначення основних пріоритетів науково-технологічного розвитку країни.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на велику увагу до проблем підвищення ефективності державної інноваційної політики з боку вчених-економістів, існує низка невирішених завдань, які стримують темпи економічного зростання. Відсутня чітка систематизація особливостей інноваційної моделі економічного розвитку, в умовах недостатнього фінансування визначена велика кількість пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, теоретичне обґрунтування та практична реалізація державної інноваційної політики не відповідають сучасному етапу конкурентної боротьби. Сучасна українська законодавча база налічує значну кількість нормативно-правових актів, які регулюють відносини у науковій та науково-технічній сферах, а це різко обмежує можливість проведення єдиної національної інноваційної політики.

Значний внесок у формування інноваційної теорії економічного розвитку зробили праці Р. Арона, Д. Белла, Дж. Ван Дайна, Дж. Гобсона, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, А. Клайнхехта, М. Кондратьєва, К. Маркса, Р. Менша, У. Ростоу, М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера й ін.

Проблемам формування інноваційної моделі розвитку й удосконалення державної інноваційної політики присвячені дослідження провідних вітчизняних і закордонних вчених, серед яких: О. Амоша, Р. Андрощук, Л. Антонюк, М. Боськін, І. Галиця, В. Денисюк, В. Новіцький, О. Поручник, Л. Федулова, М. Шарко, О. Шубін та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державна інноваційна політика — складний процес, проходження якого визначається багатьма передумовами: технічними, фінансовими, економічними, соціальними. ДІП об'єднує науку, техніку, підприємництво, економіку й управління. Вона стосується всього соціально-економічного середовища, включаючи виробництво, банки, науково-технічні кадри, рівень науково-технічної освіченості населення і є сукупністю заходів, пов'язаних із просуванням нової або покращеної продукції на ринок збуту [1, с. 6].

Сьогодні в Україні приймається низка спеціальних законів: "Про інноваційну діяльність", "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про наукову і науково-технічну експертизу", "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків" тощо. Однак законодавчі акти продовжують, власне, юридичне життя відокремлено від життєвої практики. Чинне правове поле відтворює все ще радянський принцип галузевого розподілу бюджетних коштів та, на жаль, здатне щонайбільше сприяти супроводу окремих конкурентоспроможних науково-технічних розробок, які жодною мірою не становлять цілісної системи переходу держави до конкурентоспроможної економіки [2, с. 28]. Влада, з одного боку, визнає, що тільки інноваційна модель розвитку дозволить Україні зробити крок вперед, з іншого боку, вони ж, кажучи про інноваційний прорив, на ділі наносять важкі удари по сферах і структурах, від яких залежить перехід на інноваційну модель економіки. На лице — "шизофренізація" економіки [3].

Інноваційна політика держави — це така ланка соціально-економічного

розвитку, де центром її як системи цілей є поліпшення якості життя населення. У розгорнутому вигляді така система цілей являє собою ядро — розвиток країни як багатофункціональної системи, інтегрованої у світову економіку, що створює сприятливе середовище для життя й економічної активності людей, а також підцілі — підвищення доходів, рівня зайнятості, покращення загальних умов життя.

Відповідно до доповіді Всесвітнього економічного форуму про конкурентоспроможність різних країн, Україна в рейтингу конкурентоспроможності 2009—2010 років перебуває на 82 позиції, втрапивши 10 позицій у порівнянні з минулим роком [4]. Одним з 12-ти показників, за якими визначається рейтинг конкурентоспроможності, є інновації. Інновації у рейтингу форуму оцінюються за сімома факторами, які у цій аудиторії доречно перелічити. Вони такі: якість науково-дослідних інститутів; витрати компаній на науково-дослідні роботи; дослідницька співпраця між університетами та промисловістю; урядова підтримка передових технологій; придатність науковців та інженерів; кількість патентів, виданих за рік на 1 млн населення і, нарешті, здатність країни до інновацій. Варто зазначити, що саме за фактором "здатність до інновацій" Україна отримала одну з найвищих позицій у рейтингу форуму 2009—2010 років серед усіх інших своїх показників — 32 [4]. Ця позиція у рейтингу за фактором "здатність до інновацій" поряд з іншими переконливо свідчить про потенційну спроможність нашої країни здійснювати розробку та впровадження нововведень, тобто свідчить про наш національний інноваційний потенціал, необхідні тільки ефективні заходи з боку держави щодо його раціонального використання.

Існують загальні закономірності формування державної інноваційної політики. Полягають вони, на наш погляд, в наступному.

По-перше, державна інноваційна політика повинна бути частиною загальної програми розвитку економіки, що є необхідною умовою її здійснення. В даний час інноваційні процеси пронизують буквально всі сторони економічного життя, таким чином, державна інноваційна політика все тісніше переплітається з іншими складовими державного регулювання соціально-економічних процесів.

По-друге, необхідно точно визначити пріоритети науково-технологічного розвитку в фундаментальних дослідженнях і теоретичній науці. З точки зору політики (а розподіл державних коштів — проблема значною мірою політична) пріоритетні напрями — ті, які відповідають встановленим національним цілям самого високого рівня. До числа таких цілей у будь-якій державі належать насичення ринку товарами масового споживання, підтримання конкурентоспроможності національних виробників на світовому і внутрішньому ринку, охорона здоров'я, екологія тощо.

По-третє, при формуванні та здійсненні інноваційної політики важливо знайти прийнятний компроміс між державним регулюванням та ринком. Необхідно підкреслити, що при надмірному втручанні держави, за відсутності нормального висококонкурентного ринкового середовища зникає зв'язок науко-

во-технічного прогресу з економікою через систему цін та інші автоматичні регулятори і, як результат — зникає і сам прогрес. У цьому переконує також вся практика інноваційної діяльності в неринковому середовищі та й сучасна ситуація, коли стабільні ринкові відносини ще не склалися. Звідси випливає, що одна з головних завдань держави в інноваційній сфері — захист прав власності, в тому числі інтелектуальної, широкий спектр заходів непрямого регулювання, в рамках якого необхідна ув'язка податкової, амортизаційної, кредитної та митної політики. Пряма державна підтримка можлива тільки для фундаментальної науки і дуже обмеженого спектру критичних технологій.

Серед перерахованих закономірностей формування ефективної ДІП найбільшої уваги, на нашу думку, слід приділити визначенню науково-технологічних пріоритетів. Науково-технологічні пріоритети, на думку автора, — це частина складної динамічної підсистеми науково-технологічних та інноваційних пріоритетів, під якими слід розуміти якісний цілеспрямований розвиток інновацій, наукових досягнень в єдиному циклі "наука — відтворення", яке забезпечується прискореним перетворенням умов і концентрації інтегрованої інтелектуальної праці. Ця концентрація досягається завдяки переважному ресурсному забезпеченню його якісно новими матеріалами, технікою, приладами, кадрами, а також новою мотиваційною атмосферою колективної та індивідуальної творчості.

Запропоноване визначення науково-технологічних пріоритетів припускає і нові підходи до вибору цілісної методики їх вибору. Вона повинна виходити, перш за все, з об'єктивної необхідності формування системи і підсистем пріоритетів у розвитку суспільства, у його науково-технічній політиці, з їх взаємозв'язку. Методика вибору науково-технологічних пріоритетів повинна охоплювати проблеми складу сукупності пріоритетів; способи зв'язків та організації взаємодії завдань, що розв'язуються за допомогою пріоритетів; зв'язки підсистеми науково-технологічних пріоритетів із загальною їх системою; управління розвитком сукупності пріоритетів. Таким чином, в певному сенсі блоки методики, що розглядають вищезазначені проблеми, є інтегрованими ознаками її системності, цілісності (системно-синергетичний підхід).

Всі інновації в своєму розвитку, як правило, проходять всі або більшість стадій єдиного науково-відтворювального циклу. Щоб перейти з одного етапу до іншого, в останньому повинні бути створені необхідні передумови (кадрові, ресурсні, інвестиційні, мотиваційні та т.д.). Таким чином, у наступному етапі необхідно забезпечити виникнення пріоритетів, пов'язаних з пріоритетами попередньої стадії. Крім того, наприклад, пріоритети в соціальній сфері можна забезпечити через пріоритети у виробництві, а також у науці (отримання синергетичного ефекту). Отже, можна зробити висновок, що вся сукупність пріоритетів у економіці країни не просто взаємозв'язана, а являє собою складну ієрархічну систему, де інновації виконують структурутворючу функцію. Аналіз ознак такої системи дозволяє охарактеризувати її як великий складний комплекс — таку систему, яка складаєть-

ся з великої кількості різномірних підсистем, пов'язаних між собою різнохарактерними зв'язками.

Таким чином, вибір науково-технологічних пріоритетів стосується всіх стадій і сфер інноваційного процесу, а також періоду наукового пошуку. Такий підхід вимагає враховувати активну взаємодію науково-технічного потенціалу країни з потенціалом світової технологічної революції на її сучасному етапі, з ходом світового науково-технічного та економічного розвитку. На стадії наукових вишукувань потрібно велике вміння постійно розставляти акценти таким чином, щоб виділити найбільш потрібні і найбільш важливі з позиції інтересів суспільства, колективу, напрямків розвитку.

У реальній українській практиці чинним Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" визначено біля 120 довгострокових і середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (враховуючи світовий досвід, можна припустити, що Україна реально може собі дозволити розвивати не більше двадцяти пріоритетних напрямів), хоча сам Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду від 14 липня 2009 року [5]. Так, до середньострокових стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні на 2003—2013 роки віднесено: нові та відновлювані джерела енергії, модернізацію електростанцій (13 напрямів); машинобудування і приладобудування, розвиток високоякісної металургії (22); нанотехнології, мікроелектроніка, телекомунікації (9); вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали (19); високотехнологічний розвиток сільськогосподарства і переробної промисловості (24); транспортні системи (12); охорона і оздоровлення людини (15); розвиток інноваційної культури суспільства (4). Сама кількість пріоритетних напрямів, на нашу думку, говорить про неможливість їх виконання.

У методиці вибору пріоритетів повинно бути визначені два підходи: один вимагає виходити з потреб суспільства, другий — відштовхуватися від науки. Перший підхід більш конкретний, підтверджений своєю практичною значимістю; другий — найчастіше базується на інтуїції, інтелектуальній прозорливості окремих видатних вчених і наукових шкіл. Але суб'єктивні останні створюють велику небезпеку вибору тупикових напрямків, особливо якщо механізм вибору пріоритетів надмірно політизується. У цьому зв'язку досить важливий новий механізм вибору пріоритетів у науці і сукупності народжуваних з її допомогою технологій, збагачений такими блоками, як експертиза (метод визначення проблемних пріоритетів), науково обґрунтоване прогнозування (на підставі SWOT і PEST-аналізів), урахування закономірностей нерівномірності та нелінійності розвитку (визначення синергетичного ефекту від впровадження інновацій), знання суті і механізму взаємодії циклів у суміжних і віддалених сферах, уміння передбачати кризи й виходи з них.

Ці підходи не є взаємовиключними, а, швидше, доповнюють один одного, хоча кожен з них не виключає автономного використання в реалізації ДІП.

Методика вибору науково-технологічних пріоритетів повинна:

1) враховувати специфіку пріори-

тетних напрямів, їх властивості, функції, багатфакторність розвитку, включаючи фактори невизначеності;

2) відповідати теоріям циклічності розвитку, технологічних укладів, складних господарських систем, розширеного відтворення, технологічних оновлень, ефективності, прогнозування, стійкості господарських систем;

3) охоплювати такі методи, як незалежна експертиза, моделювання, варіантні сценарії проблемних пріоритетів науково-технологічного розвитку, економіко-математичне дослідження, статистичні, SWOT і PEST-аналізи та інші методи;

4) забезпечувати повноту і цілісність інформації;

5) забезпечувати можливість порівняння з міжнародними показниками;

6) максимально нейтралізувати суб'єктивізм підрахунків і помилки;

7) узгоджуватися з діючими методами аналізу економічних і соціальних процесів.

Запропонована методика визначення пріоритетів інноваційного розвитку в розрізі ДІП дозволить виокремити найбільш проблемні і найбільш важливі з позиції інтересів суспільства, колективу та індивіда, що надасть можливість сконцентрувати державне фінансування у необхідні сфери.

Підводячи підсумок сказаному, зауважимо, що подолання кризового стану економіки України і формування в третьому тисячолітті нового високорозвиненого інформаційного суспільства можливе тільки при інтенсифікації науково-технічного розвитку, а для цього необхідна продумана державна інноваційна політика.

Література:

1. Максютя А.А. Державна інноваційна політика. Проблеми сьогодення та шляхи вирішення // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2008. — № 3. — С. 6—9.
2. Тур А.В. Формування і розвиток національної інноваційної системи — найбільш пріоритетний національний проект // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2009. — № 4. — С. 25—32.
3. Малинецкий Г. Інновація — остання надія Росії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dynacon.ru/content/articles/339>
4. Хименко О. Ефективна реалізація інноваційного потенціалу України — шлях до інтеграції у світову економіку. Матеріали Науково-практичної конференції "Стан та перспективи розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні", 20 квітня 2010 року, м. Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/files/content/487598435730824759328753982.pdf>.
5. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" (із змінами, внесеними згідно із Законами № 3076-IV (3076-15) від 04.11.2005, ВВР, 2006, № 5-6, ст.73 № 3421-IV (3421-15) від 09.02.2006, ВВР, 2006, № 22, ст.199 № 694-VI(694-17) від 18.12.2008, ВВР, 2009, № 16, ст.219 — Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 18-рп/2009 (v018p710-09) від 14.07.2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15>.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2010 р.